

Journalismi sosiologin kannalta

Aina silloin tällöin toimittajien työstä ja ammattikunnasta innostuvat [...] esittämään ajatuksiaan myös ulkopuoliset, yleensä nimenomaan ne, joilla on kaikkein pienimmät edellytykset ymmärtää mistä on kysymys.

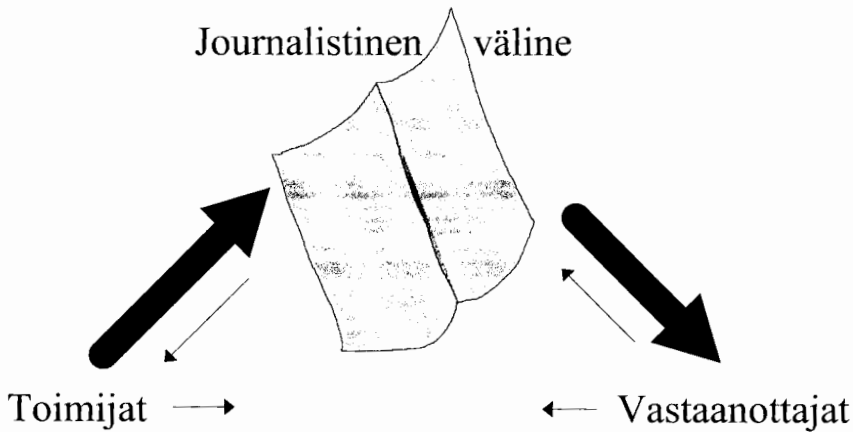
Jorma Melleri

Epäilemättä sosiologiaa voi tarkastella journalistisesti – siitä voi yksinkertaisesti tehdä juttuja viestimiin. Minun näkökulmani on vastakkainen: tarkastelen journalismia *sosiologisesti*. Se tarkoittaa, että tutkin joukkoviestintää yleisen yhteiskuntatieteen näkökulmasta ja välinein.

Käsittelen todellisten tapauksien valossa sellaisia mahdollisuuksia, joita journalistisilla *välineillä* olisi operoida omasta riippumattomasta asemastaan, sensitiivisessä suhteessa *yleisöihinsä* erilaisten julkisten *toimijoiden* suuntaan; sellaisia mahdollisuuksia, joihin esimerkiksi Helsingin Sanomat jättää yleensä tarttumatta – ja tuottaa sosiologisesti (ei siis journalistisesti) mitaten 50-prosenttista sanomalehtijournalismia (tutkimustuloksesta ks. K. Pietilä ja Sondermann 1994).

Tästä voitte jo lukea sen yksikertaisen asetelman, jolla operoin (kaavio seuraavalla sivulla). *Toimijoilla* tarkoitan viestimien jutuissa mainittuja ja toimivia ihmisiä, ryhmiä ja muita sosiaalisia muodostumia. Esimerkiksi tätä kirjoittaessani (15.12.98) Helsingin Sanomissa ilmestyi juttu, jonka toimijoita olivat PLO, PLO:n johtaja Jasser Arafat, presidentti Bill Clinton, Palestiinan kansallisneuvosto, Israel, pääministeri Benjamin Netanjahun edustaja, Netanjahu itse, palestiinalaiset ja ääri-islamalainen Jihad.. *Journalistiset välineet* tarkoittavat lehdiksi ja muiksi viestintäyrityksiksi organisoituneita journalisteja. Heidän toimintansa tuloksena toimijat esiintyvät viestimien jutuissa tietyissä suhteissa niin toisiinsa, journalisteihin kuin vastaanottajiin.¹ *Vastaanottajat* ovat niitä ihmisiä, jotka seuraavat välineitä ja ovat sitä kautta suhteissa toimijoihin ja journalisteihin.

Max Scheler² on sanonut, ettei sellaista asiaa voi olla kuin *kivien* yhteiskunta: “Oliot ovat ‘yhteiskunnallisia’, kun ne ovat mielessä tai toisessa ‘läs-

Journalismin sosiologinen perusasetelma

nä toisilleen’.” Kivet eivät ole. Mutta epäilemättä toimijat, välineet ja vastaanottajat ovat viestimien toimiessa mielessä tai toisessa ‘läsnä toisilleen’ – mutta eivät olisi, jos viestimet lakkaisivat toimimasta, vaan olisivat kivien kaltaisia. Kun ne ovat ‘läsnä toisilleen’,³ ne ovat ‘yhteiskunnallisia’. Lyhyesti sanoen ne ovat *yhteiskunta*.

Huomasitte, että toimijat (PLO, Jasser Arafat jne.) ja vastaanottajat (minä, sinä ja miljoona minun ja sinun kaltaista) ovat toisilleen läsnä – ovat yhteiskunta – välissä olevan viestimen (Helsingin Sanomat, Yleisradio jne.) vuoksi. Viestimet siis asettavat, tekevät yhteiskuntia. Yleisesti sanoen: yhteiskuntia syntyy, kun ihmiset ryhtyvät tai joutuvat keskenään kosketuksiin, ja yhteiskuntia häviää, kun ihmiset irtautuvat suhteistaan ja kanssakäymisistään. Helsingin Sanomien yhteiskunta on alati muuttuvanakin ollut olemassa vuodesta 1904, Yleisradion vuodesta 1926. Viestimet tekevät yhteiskuntia; yhteiskunnat kiinnostavat sosiologia, joka tutkii niitä. Mitä se niistä tutkii?

Täsmennän Schelerin ‘oliot läsnä toisilleen’ -yhteiskuntaidea Georg Simmelin avulla: “Lähden [...] laajimmasta, määrittelykiistoja mahdollisimman pitkälle välttävästä yhteiskunnan ideasta: se on olemassa aina kun useat yksilöt ryhtyvät keskenään *vuorovaikutukseen*” (Simmel 1908, 5; kursivointi KP). Yhteiskunta on siis yhtä kuin useiden toimijoiden vuorovaikutus. Vuorovaikutus sanoo olioiden kontaktista hiukan enemmän kuin jos pelkästään toteaisimme niiden ‘olevan läsnä toisilleen’: nimittäin että ne toisilleen läsnä ollen *vaikuttavat* toisiinsa. Siihen enempiin, minkä vuoro-

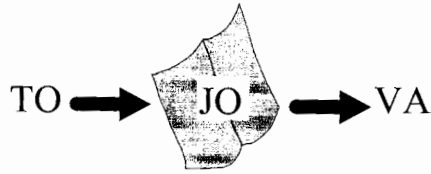
vaikutuksen ideassa saamme, kuuluu tietty normatiivinen elementti. *Vuorovaikutus* näet edellyttää, että vaikutus on molemminpuolista eli keskinäistä, vaihdon kaltaista. Journalismissa toimijat, journalistit ja vastaanottajat ovat toisilleen läsnä, siis Schelerin mielessä yhteiskunta. Ovatko ne yhteiskunta myös Simmelin vaativamman määritelmän kannalta?

Palaan kuvani asetelmaan. Sen perusteella, mitä tutkimuksessa Helsingin Sanomista (siis K. Pietilä ja Sondermann 1994) saimme selville, liikenne sujuu suunnilleen seuraavasti (kuvan nuolet kuvaavat tätä): (1) Toimijoiden ja vastaanottajien väliset suorat, ei-välitetyt kontaktit ovat vähäiset elleivät olemattomat kumpaankin suuntaan. (2) Liikenne toimijoista viestimiin on tiheää ja intensiivistä, mutta toiseen suuntaan heikkoa.⁴ (3) Liikenne viestimistä vastaanottajiin on sekin massiivista, mutta toiseen suuntaan heikkoa.⁵

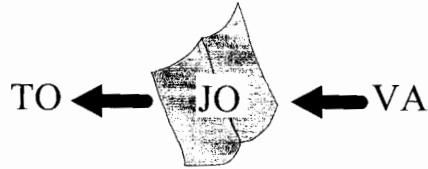
Journalismin yhteiskunnissa on siis osapuolia, jotka *ovat läsnä toisilleen*. Mutta *vuorovaikutuksen* laita on huonommin, sillä liikenne virtaa yksipuolisesti toimijoista ja viestimistä vastaanottajiin.

Luulen, että juuri tämä journalismin piirre herättää eniten levottomuutta: journalismi on näköjään auttamattoman yksipuolista, niin että yhdet (toimijat, journalistit) lähettävät, toiset (yleisöt) ottavat vastaan. Viinonman on nähty kuuluvan asiaan luonnostaan: journalistisessa joukkoviestinnässä kommunikaatio ja vaikutus kerta kaikkiaan virtaa vain yhteen suuntaan, eikä asialle voi tehdä mitään. Mutta jos liikenne on mistä tahansa syystä yksipuolista ja -suuntaista (kuten se on kuvion 1 ja sen taustana olevan tutkimuksen mukaan), journalismin yhteiskunnat eivät ole yhteiskunnan käsitteen mittaisia; ne yksinkertaisesti eivät perustu *vuorovaikutukseen*. Tähänkö on tyydyttävä; välttämättä eletävä *huonossa* yhteiskunnassa?⁶

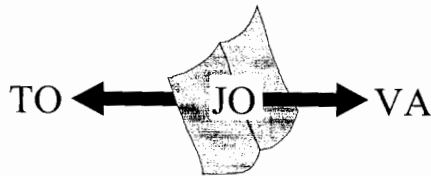
Tutkimuksen mukaan (K. Pietilä ja Sondermann 1994) siis esiintyy prosesseja toimijat → välineet → vastaanottajat, mutta ei juuri liikettä vastaanottajat → välineet → toimijat. Mitä mahdollisuuksia journalismissa sitten on saada aikaan liikettä suunnassa vastaanottajat → välineet → toimijat; miksi se olisi tärkeää? Aikomukseni ei ole korvata vallitsevaa kuviota

sille suoraan vastakkaisella asetelmalla

vaan tarkoitus on päästä tasapainoisesti kaksisuuntaiseen liikenteeseen:

Kysyn siis: Missä mielessä liikennettä vastaanottajat → välineet → toimijat voisi ylimalkaan olla? Onko itsestään selvää, että vastaanottajien joukko on, mitä nimi sanoo, eikä sellaisena kykene tekoihin? Vihjasin jo, että vastaanottajien tapaiset (suuret) joukot voivat tehdä tekoja edustajan kautta. Se on itse asiassa niiden ainoa tapa ja mahdollisuus.⁷ Silloin kuvion ongelmallisen suunnan ensimmäinen vaihe (vastaanottajat → välineet) tarkoittaa, että journalistisesta välineestä tulee mielessä tai toisessa vastaanottajien joukon edustaja. Nuolen esittämä liike osoittaa esimerkiksi valtuutusta tai jonkin vastaanottajien joukkoa koskevan asian jäsentymistä tuon joukon intressin mukaisesti journalistisen välineen näkökulmaksi tai sen toiminnan lähtökohdaksi tai muuta vastaavaa.

Ongelmallisen suunnan toinen vaihe (välineet → toimijat) on helpompi ymmärtää. Journalistisessa julkisuudessa voivat toimia tekoja, esimerkiksi ja ennen muuta puhetekoja tehden niin toimijat kuin toimittajat. Kun toimijat toimivat (paitsi keskenään) myös viestimen ja vastaanottajien suuntaan, niin journalistit ryhtyessään vastaanottajien edustajiksi toimisivat kompensatorisesti vastakkaiseen eli toimijoiden suuntaan. Kirjoitukse-

ni mieli on tutkia ensinnäkin, missä mielessä voimme sanoa journalistien toimivan välittäjänä suhteessa vastaanottajat → välineet → toimijat; ja toiseksi, milloin tällainen toiminta on *oikeutettua*.

Miten päin olet, journalisti?

Kysymys on paljolti siitä, *miten päin* journalistit ovat journalismin yhteiskunnallisessa kuviossa; mihin päin katsovat ja mille kääntävät selkensä. Journalisteille on lähes itsestään selvää, että he tuottavat niin sanotuille *asiakkaille* niin sanottuja *palveluja*. Näin tehtävän näkee Yleisradion *julkisten palvelujen* suunnittelija Ismo Silvo (1991, vi–vii): “Yleisöjen ja osayleisöjen käyttäytymisen parempi ymmärtäminen on ainoa tehokas tie onnistuneeseen julkiseen palveluun.” Lausunnosta näkyy, mihin Yleisradio/Silvo katsoo ja mitä näkee: vastaanottajat, jotka – erittelevän katseen kohdistuessa suoraan niihin – eivät näy epämääräisesti massana vaan, kuten Silvo sanoo, “yksittäisinä katsojina ja perheyleisöinä”. Journalisti asettuu/asetetaan toimittamaan informaatiopalveluja eli liikennettä toimijat → välineet → vastaanottajat.

Toinen esimerkki palvelujournalimista. Pentti Holappa saa joulukuussa 1998 kirjallisuuspalkinnon. Hän käyttää tilaisuutta hyväkseen ja kritikoit kirjallisuuskriitikoita, etenkin Helsingin Sanomien Suvi Aholaa. Ahola ilmoittaa lehdessään (9.12.1998) loukkaantuneensa Holapan väitteestä, että vähättelisi kirjallisuutta. Vielä enemmän häntä on loukannut Holapan arvelu, että Helsingin Sanomien ja WSOY:n välinen omistajuusside vaikuttaisi hänen arvosteluihinsa. “Ja eniten loukkaannun”, Ahola jatkaa, “kun ollaan sitä mieltä, että minun pitäisi kriitikkona suunnata sanani etupäässä kirjailijoille lehdenlukijoiden sijasta.” Syyllistyn siis karkeimpaan loukkaukseen, kun ajattelen sosiologina, että Aholan tosiaan pitäisi kääntyä toisin päin ja suunnata sanansa lukijoiden asemesta kirjailijoille. Siis toimia lukijoidensa *puolesta*, ei niitä *vastaan*.

Mutta peruskaaviotani voi lukea paitsi vasemmalta oikealle myös oikealta vasemmalle. Vasemmalta oikealle luettaessa on kysymys *palvelujen tuotannosta*. Palvelutuotanto asettaa tilanteeseen toisistaan riippumattomia, toisistaan erottuvia, itsenäisiä *kuluttajayksilöitä* (se asettaa “meidät” kuten Silvo sanoo “yksittäisiksi katsojiksi ja perheyleisöiksi”; Ien Angin mukaan palveluja tuottavien järjestelmien vastapuolena on [1991, 164] “miljoonittain [yksilöllisiä] tilanteita”). Liike vastakkaiseen suuntaan edellyttää, että *journalisti kääntyy toisin päin ja luo suhteen vastaanottajista toimijoihin* ja asettaa näin menetellen kuluttajayksilöiden tilalle *yleisön*, jossa

yksilöt nimenomaan eivät erotu toisistaan.

Informaatiopalvelut ovat palveluja asiakkaille (suunta toimijat → välineet → vastaanottajat). Mutta asiakkaat eivät ole tilanteessa vain yksilöinä vaan myös massana, jolla voi olla omalta kannaltaan ja itsenäisesti kontakti ja suhde toimijoihin – jos nimittäin välittäjän roolissa oleva journalisti *välittää kääntyä* ja artikuloida myös kompleksin tämän puolen (suunnan vastaanottajat → välineet → toimijat).⁸ Mitä se voisi tarkoittaa, että journalisti kääntyy asetelmassa toisin päin, siis yleisön asemesta toimijoiden puoleen ja toimii tässä suunnassa? Mitä journalistinen operointi suunnassa vastaanottajat → välineet → toimijat olisi käytännössä? ⁹ Kolme pientä esimerkkiä:

Helsingin Sanomissa (12.12.80) on syntymäpäiväjuttu Helkama-nimisen firman toimitusjohtajasta Eero Helkamasta. Puolilähikuva aurinkoisesti hymyilevästä toimitusjohtajasta, sen alla otsikon esirivi ”Eero Helkama 60 vuotta tänään” ja sitten varsinainen otsikko sitaattina Helkamalta itseltään: *Yhteiskunnan huipulle siivilöityy väriä miehiä*

Samantapainen juttu löytyy Aamulehdestä (4.1.96), joka julkaisee päivittäin taloudellisen mietelauseen: *Suomalaisjohtaja on pieni diktaattori*

Virkkeen alla lähdetiedot: Krister Relander. Toimitusjohtaja, Suomen Esab. Tekniikka & Talous 1/-96.

Jukka Kajava tapasi hyvän esimerkin MTV3:n ohjelmassa *45 minuuttia*. Hän kertoo löydöksestä kolumnissaan (HS 11.12.98):

Itsenäisyyspäivän iltana [1998] presidentin linnan edustalle koontui joukko kansalaisia, eri järjestöjen edustajia vastustamaan linnan juhlia maassa, jossa joudutaan jakamaan nälkäisille ilmaista ruokaa.

Kuka luurasikaan opposition riveissä: Esko-Juhani Tennilä.

Tästä kamera siirtyi itse juhliin. Kuka siellä kättelikään kaiken prameuden keskellä presidenttiparia: samainen Tennilä.

Teoriani mukaan journalisti operoi kaikissa esimerkeissä paitsi suunnassa toimijat → välineet → vastaanottajat (informaatiopalvelu) *myös suunnassa vastaanottajat → välineet → toimijat* (yleisön äänenä tai toimintakyknä), siis kahdessa suunnassa.

Informaatiopalvelua jutut ovat sikäli, että jokaisessa esimerkissä journalisti välittää informaatioita toimijoista vastaanottajille: Helkamasta sekä tietoja että hänen omaa puhettaan, samoin Relanderista, Tennilästä pelkästään tietoja.

Yleisön edustajina, sille toimintakyvyn antaen journalistit menettelevät kaikissa kolmessa jutussa seuraavasti: Ensinnäkin he käyttävät hyväkseen

materiaalia, joka on toimijoiden – Helkaman, Relanderin ja Tennilän – itsensä tuottamaa ja josta nämä itse vastaavat. Toiseksi journalistit eivät pelkää väliä toimijoiden tuottamaa aineistoa vastaanottajille, vaan ottavat sen yleisön puolesta vastaan *hyvässä uskossa*, viattoman yksinkertaisesti (tai sitä teeskennellen) lähtien (ikään kuin) siitä, että toimijat tarkoittavat toiminnallaan sitä, miltä ensi silmäyksellä näyttää. He siis asettavat toimijoiden tuottamien materiaalien vastapainoksi elementin, jonka noutavat vastaanottajien puolelta: näiden hyvän uskon, joka ei ota lukuun lausumattomia ehtoja. Tällä elementillä journalistit punnitsevat, kuinka hyvin hyvä usko kestää. He soveltavat – toimijoiden tarkoituksen vastaisesti, mutta vastaanottajan hyvän uskon kannalta oikeutetusti – toimijoiden ilmaisemia väitteitä, arvioita, arvoja ja vaatimuksia näihin itseensä ja saavat aikaan periaatteessa tarkalleen saman: Eero Helkama tulee todenneeksi itsensä vääräksi mieheksi väärällä paikalla, Krister Relander nimittelee itseään pikku diktaattoriksi, Esko-Juhani Tennilä osoittaa mieltä itseään vastaan.¹⁰

Esimerkit eivät siis pelkää väliä informaatioita suunnassa toimijat → välineet → vastaanottajat. Ne myös nostavat yleisöt toimijoiksi tutkimalla suunnassa vastaanottajat → välineet → toimijat, miten perusteltu hyvä usko on. Näin ne tasapainottavat journalismin vaikean kuvion ja saavat samalla aikaan – ja se on vähintään yhtä tärkeää – huvia ja iloa ja syrjäyttävät journalismissa muutoin tavallista ikävää ja tylsyyttä. Mutta jätän nyt ilon ja hivin ja siirryn raskaampiin esimerkkeihin, normaaliin journalismiin.

Journalistin perustyökalan ylen säästeliäs käyttö

Itse asiassa journalistin on helppo kääntyä kuvani asetelmassa toisin päin ja saada aikaan liikennevirta vastaanottajat → välineet → toimijat. Hänen tarvitsee näet yksinkertaisesti vain *kysyä, perätä yleisönsä puolesta* (jota on liian paljon ja joka on liian hajallaan, jotta se voisi itse kysyä).¹¹ Mutta etenkin sanomalehtijournalismissa kysymys on harvinaisuus. Voi olla luonnollista, että tutkimassamme Helsingin Sanomien yhteiskunnassa (K. Pietilä ja Sondermann, s. 227–229) toimijoiden 3384 luokitellusta teosta vain 1,6 % (runsas 50) kysyy jotakin. Sosiologisesti katsoen on jokin tapauksessa luonnotonta, että lehden itsensä 2831 luokitellusta teosta vielä pienempi osuus eli 0,6 % (alle 20) esittää jonkinlaisen kysymyksen.¹² Olisihan lähes aina mahdollista esittää toimijalle/toimijoille kysymys, joka on vastaanottajien asemasta katsoen perusteltu ja läpikotaisin oikeutettu.

Helppo esimerkki (Iltalehti 25.10.94): *Koivisto jakaa vastuun kaikille. Ei kansaa pidä unohtaa, kun lamaan syypäitä haetaan.*

Puhuja on Mauno Koivisto, tasavallan entinen presidentti. Lähemmin lehti selostaa asiaa näin:

Presidentti Mauno Koivisto pitää oppimisen kannalta hyvänä, että talousromahduksen syytä pengotaan. Vastuuta hän sysää myös kansalle.

– Kyllä yksityisellä ihmiselläkin on vastuuta siitä mitä tapahtuu. Siksi en julistaisi Suomen kansaa syyntakeettomaksi, kun syyllisiä haetaan, Koivisto sanoo.

Presidentti Mauno Koivisto teki eilen luento- ja kirjansa PR-matkan Turkuun. Kansalliseen kirjakauppaan hän imi satojen ihmisten tungoksen ja kauppa teki kirjalla hyvän tilin.

Mauno Koivisto ei ole ainoa 'yksityisen ihmisen' syyttäjä. Suomen Pankin pääjohtaja (nytemmin Euroopan keskuspankin johtaja) Sirkka Hämmäläinen luennoi lokakuussa 1995 Helsingin yliopiston *Studia Monetaria* -sarjassa otsikolla "Kahlitusta rahasta vapauteen". Lehtitiedon mukaan (Aamulehti 20.10.95) Hämmäläinen sanoo, "ettei vastuu rahamarkkinoiden vapauttamisen epäonnistumisesta koske vain poliitikkoja ja virkamiehiä, vaan myös kaikkia liike-elämän päättäjiä ja jopa yksityisiä ihmisiä".¹³

Hämmäläisen lausuman *voi ottaa vastaan* ensinnäkin tosion toteamisena: käsityksenä siitä, miten vastuu rahamarkkinareformista on tosiasiallisesti langennut eri ihmisille. Voi olla, että joku niin sanotun liike-elämän päättäjä on joutunut vastaamaan ja jättämään paikkansa ja palkkansa. Suoralta kädeltä en muista yhtään asiasta vastuun ottanutta poliitikkoa. Virkamiehistä ei kannata edes puhua. Mutta sitten Hämmäläinen mainitsee nämä 'yksityiset ihmiset'. Ne tosiaan joutuivat vastaamaan, noin 300 000 tai 400 000 sellaista joutui luopumaan asemasta, toimesta ja ammattitulosta kokonaan. Vielä paljon suurempi osa, nimittäin kaikki muut ovat joutuneet luopumaan tuntuvasta osasta tulojaan. Viestimet olisivat voineet tarttua Hämmäläisen 'ei vain, vaan myös, ja jopa' -argumenttiin ja esittää siitä kysymyksiä ja huomioita. Eivät ne tarttuneet.

Pankinjohtajan lausuman *voi ottaa vastaan* toisellakin, vielä parempia mahdollisuuksia avaavalla tavalla, nimittäin hänen tarkoituksensa mukaisesti moraalisena arvostelmana siitä, keiden kaikkien on vastattava "rahamarkkinoiden vapauttamisen epäonnistumisesta". Hämmäläisen luettelemat osalliset jakautuvat kahtia. Yhtäällä yleisistä asioista päättäneet poliitikot, virkamiehet ja liike-elämän vaikuttajat. Toisaalla niin sanotut tavalliset ihmiset. Hämmäläisen – ja Koiviston – mukaan tapahtuneesta on asetettava

vastuuseen myös ja ehkä ennen kaikkea tavalliset ihmiset. Hämmäläisen ja Koiviston horisontista katsoen *minä* olen tavallinen ihminen, siis vastuus-
sa. Hyvä on, Koivisto ja Hämmäläinen:

Olkaa hyvä ja selvittäkää minulle, minut tunteville ja sille yleisölle, jonka edessä esititte minuun kohdistuvan syytöksenne, mitä tein tai löin laimin, niin että olen syyppää siihen talousromahdukseen, johon olen tähän asti pitänyt syyllisinä teitä ja teidän jengiä. Te johditte Suomen Pankkia ja Suomen valtiota tapahtuneen valmistelun, toteutuksen ja viimeistelyn vuosina. Minä olin paitsi yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksen tutkija Tampereen yliopistossa myös yksityishenkilö. Mitä sellaista tein tai jätin tekemättä siinä tai tässä roolissa, että tähän tultiin? Olkaa hyvä ja antakaa tästä julkinen selvitys.

Lehdet ja muut viestimet, joissa Koivisto ja Hämmäläinen kohdistavat viestimien yleisöinä oleviin niin sanottuihin tavallisiin ihmisiin syytöksen 90-luvun talouskatastrofin aiheuttamisesta, olisivat ilman muuta voineet ja niiden olisi pitänytkin yleisöjensä nimissä esittää Koivistolle ja Hämmäläiselle tällainen selvityspyynnö. Viestimet eivät esittäneet. Ne eivät kehittäneet Koiviston ja Hämmäläisen syyttelyistä yhtään mitään. Ne välittivät informaatioita toimijoista vastaanottajille.

Koiviston ja Hämmäläisen ‘tavallisiin ihmisiin’ kohdistama syytös ei ole pelkästään heidän vastuun pakoiluun, vaan se on osa prosessia, jossa tosiasiallinen vastuu murheellisesta taloudenpidosta sälytettiin ‘tavallisten ihmisten’ kannettavaksi.¹⁴ Kyselemätön, mitään ihmettelemätön journalismi on saman prosessin toinen osapuoli.¹⁵

Sen sijaan että viestimet rutiinimaisesti alistaisivat toimijoiden toimet yleisöjen tarkasteluun, ne tekevät kaikkensa auttaakseen, tukeakseen ja helpottaakseen niiden operaatioita. Kaiken sen jälkeen, mitä Hämmäläinen sai Suomessa aikaan, viestimet olivat läikähtyä intoonsa siitä mahdollisuudesta, että tyyppi valitaan Euroopan keskuspankin johtokuntaan. Ehdokkaat olivat EU:n niin sanotun parlamentin kuultavina; tšekäläiset viestimet pelailivat ensin huolestusta, sitten helpotusta Hämmäläisen puolesta. Aamulehti näin (8.5.1998):¹⁶ *Hämmäläisen EU-tentti meni hyvin.*

Journalististen viestimien tavanomaisin tapa on tarjota toimijoille alusta, jolla/jolta näiden on hyvä käynnistää toisiinsa ja yleisöihin kohdistuvia operaatioita – ja siinä kaikki.

Opetusalan ammattijärjestö kutsuu presidentti Ahtisaaren juhlakouksensa puhujaksi toukokuussa 1998. Ahtisaari kiittää tuomitsemalla kuntien opettajiin kohdistamat lomautukset. Hän pitää niitä “sietämättö-

minä ja turmiollisina”, huolestuu siitä, “että monet kunnat ovat valmiit tinkimään lasten koulunkäynnistä lomauttamalla opettajia”, kuten Aamulehti raportoi (14.5.98). *Aamulehti toistaa kaiken kuten papukaija* esittämättä ensimmäistään kysymystä Ahtisaarelle, joka presidenttinä on *itse* osa järjestelmää, jonka toimia pitää sietämättöminä. Presidentillä *itsellään* on osuutensa siihen, että valtio kuntineen on velkaantunut kauas yli sen rajan, jonka paremmalla puolella velan kuittaminen olisi mahdollista. Presidentillä on tekemistä myös sen kanssa, että maahan on juurtunut pysyvä suurtyöttömyys ja että tuloista suurin osa alkaa olla verottajan ulottumattomissa. Sanalla sanoen opetustoimesta vastaavista kunnista on tullut tehtävään sekä kyvyttömiä että haluttomia. Toisin kuin Helkama-, Relander- ja Tennilä -jutuissa viestin ei osaa olla yleisönsä toimintakyky, siis kääntää Ahtisaarta itseään vastaan. Yksinkertaisesti: lehti ei osaa yhteiskuntaa.

Yleinen sääntö voisi olla, että ellei Ahtisaarta ja hänen tapaisiaan toimijoita saada vastaamaan, heitä ei pidä päästää toimimaan julkisuudessa muutenkaan. Jos Ahtisaari ei olisi suostunut kyseltäväksi OAJ-puheestaan, hänen uutisosuutensa olisi voinut ja pitänytkin kuitata virkkeellä “Ahtisaari puhui akavalaisen Opetusalan ammattijärjestön OAJ:n valtuuston juhlakokouksessa Helsingin messukeskuksessa.”

Korkeissa tehtävissä toimivat eivät ole ainoita, joiden toimiin journalistit voisivat yhteiskunnan tekijöinä puuttua. Otan esimerkiksi Aamulehden uutisen (23.7.94), joka raportoi Kokkolassa pidetystä Chydenius-seminaarista: “Kokkolan katugallup nosti Mauno Koiviston ehdottomasti suosituimmaksi seminaarin alustajaksi. Kun Koivisto käveli seminaarirakennusten välissä olevalla Mannerheimin aukiolla, taputtivat tapahtumia aidan takaa seuraavat kokkolalaiset lujaa.” Ne eivät huudelleet herjauksia eivätkä heitelleet esineitä. *Ne osoittivat sille suosiota*, tyyppille, joka on 90-luvun talousonnettomuuden arkkitehteja ja siis petkuttanut olan takaa juuri suosiotaan osoittaneita. Miehellä, jonka oli tasavallan presidenttinä vaikea sulattaa demokraattista valtiojärjestystä, jonka oppina on kansanedustuksen syrjäyttäminen tasavallan asioiden hoidosta ja jota huolestuttaa kansavallan mahdollisuus. Koivistoa (1995, 503) näet piinaa se näkökohta, *että jos eduskunta on osallisena asioiden hoidossa niin kuka sitten eduskuntaa kontrolloi ja kenelle eduskunta tekee tiliä tekemisistään*.

Ei vain eduskunta ole Koivistolle pulma, vaan kansalaiset itse. Eräässä Aamulehden raportoimassa (3.9.1994) haastattelussa Koivisto totesi: “Edustukselliset elimet ovat aina vastuussa jollekin, mutta kenelle kansa on vastuussa?” (Tässä haastattelussa Koivisto inhosi kansanäänestystä.)¹⁷

Tälle tyypille “taputtivat tapahtumia aidan takaa seuraavat kokkolalaiset lujaa” – eikä lehdellä ollut sisua tai ymmärrystä mennä ja kysyä taputtajilta, miksi riivatussa nämä osoittavat suosiota Koivistolle.¹⁸

Mistä kiikastaa?

Mistä johtuu, että liikenne toimijoista vastaanottajiin hallitsee journalismia melkein yksin eikä liikettä yleisöistä toimijoihin juuri näy? Antero Okkonen sanoo (1980, 47), että sanomalehti “kokoaa sisältönsä lukijan etu (= tietämisen tarve) tavoitteenaan”.¹⁹ Kun lukija esiintyy yksikössä, hänen etunsa määritellään tietämisen tarpeeksi ja kun sanomalehteä toimitetaan tällaisen yksilötarpeen tyydyttämiseksi, saadaan journalismia, jossa korostuu liikenne toimijoista yleisöihin ja liikenne vastakkaiseen suuntaan vaimenee. Muitakin syitä voi olla.

Kaavoittumat. – Asia voi johtua myös journalismin *kaavoittumista*. Minun on tutkijan rauhassani helppo keksiä jälkikäteen toinen toistaan nokkelampia totunnaisia kuvioita hajottavia kysymyksiä ja ansoja uutishenkilöille. Journalistit toimivat paljon tiukemmissa materiaali-, aika-, tila- ja tilannepaineissa, joissa mahdollisuudet normaalista poikkeavaan reagointiin ovat heikot.

Mikä hyvänsä tiukkojen ehtojen sitoma ala kehittää kaavoittumansa ja rutiininsa, joiden avulla tehtävistä selvittää annetuilla ehdoilla, journalismikin. Mutta vaikka se epäilemättä tarvitsee kaavoittumansa, ne eivät sinänsä johda toimijat → välineet → vastaanottajat -normaalijournalismiin. Yhtä hyvin voi ajatella tarkalleen päinvastoin toimivia kaavoja. Hutchby (1992, 673) esimerkiksi kirjoittaa:

Modernissa anglo-amerikkalaisessa kulttuurissa löytyy monia sellaisia institutionaalisia kehyksiä verbaalivuorovaikutukselle, joissa epäilyn ja kiistan käytännöt ovat kehyksissä esiintyvien perusdiskursien rutiininomaisesti asiaan kuuluvia piirteitä.

Esimerkkejä ovat anglo-amerikkalaisessa oikeuskäytännössä rikosprosessiin kuuluva ristikuulustelumenettely; samoin joukkoviestimien uutishaastattelu; Hutchby itse tutki ‘talk radio’-puheen rutiiniluonteista skeptisyyttä.

Joukkoviestintä ja journalismi on kokonaan tehtyä; sitä ei aseta mikään muu kuin ihmisten toimet. Ei ole periaatteessa mahdotonta, että journalistit ohjaisivat itse kaavoittumiensa muodostusta sellaiseen suuntaan, että rutiinimainen epäily ja kiista opitaan jo journalistisessa äidinmaidossa.

Uskallus. – Toimittajien *uskalluskin* vaikuttaa. Journalistien (se tarkoittaa: journalistin sosiaalisessa asemassa olevan ihmisen) ei ole helppoa nousta omalta kannaltaan ja itsenäisesti *presidentti* Koivistoa – edes ex-presidentti Koivistoa –, *presidentti* Ahtisaarta ja *pääjohtaja* Hämäläistä vastaan. Arvovalta jakautuu tilanteissa niin jyrkän epätasaisesti, että journalisti tahottomattaankin joutuu samaan asemaan kuin 'tavalliseen kansaan kuuluva' Ranskan Koiviston edessä (Bourdieu 1985, 119):

[K]ielellisestä legitimitetistä puhuminen on sen korostamista, että kukaan ei voi olla piittaamatta kielen laeista. Tämä ei tarkoita, että tavalliseen kansaan kuuluvat tunnistaisivat Giscardin tyylin kau-neuden. Se tarkoittaa, että joutuessaan tekemisiin Giscardin kanssa he menettävät otteensa, että heidän kielensä särkyvät de facto, että he vaikenevat, että he ovat tuomittuja vaitioloon, jota sanotaan kunnioittavaksi.

Koivistoa, Hämäläistä ja ylimalkaan toimijoita pitäisi sosiologiselta kannalta kohdella tavalla, joka väistämättä tuntuu karkealta. Mutta on vaikeaa irtautua tavasta ja totunnaisuudesta. Toisaalta modernin yhteiskunnan luonteeseen kuuluu, kuten Talcott Parsonsia tuntevat tietävät, ettei ihmisten välisissä suhteissa ole muuta arvovaltaa ja immuniteettia kuin koeteltua ja ansaittua.

Paitsi kielellisestä legitimitetistä Bourdieu puhuu kielellisestä pääomasta ja voitosta (s. 113):

sellainen henkilö, joka on syntynyt Pariisiin 7. kaupunginosassa – kuten tällä hetkellä useimmat Ranskaa hallitsevat ihmiset – saa heti kielellistä voittoa kun hän avaa suunsa [...] Pelkästään hänen kielensä luonne [...] sanoo, että hänellä on niin suuri oikeus puhua, ettei sillä mitä hän sanoo ole paljon merkitystä.

Kielellisillä distinktioilla ei Suomessa liene samaa merkitystä kuin Ranskassa. Mutta vaikka Koivistolla, Hämäläisellä ja heidän tapaisillaan ei kielen perusteella olisi ehdotonta puheoikeutta, heillä on auktoritatiivista hallinnollis-byrokraattista pääomaa siinä määrin, että heillä on niin suuri oikeus puhua, ettei sisällöllä ole merkitystä.

Kontrolli. – Journalistien *kontrolli* ei aina ole arvovaltakäsymysten tapaan pehmeän sosiaalista. Toimijat eivät välttämättä jätä asioita silleen, jos heidän puhumisen oikeuksiinsa puututaan. Kun Yleisradion Jorma Melleri loukkasi syksyllä 1985 television pääuutislähetyksessä pääministeri Kalevi Sorsan puhumisen ja esiintymisen oikeuksia, hänen operaatiostaan koitui yhtiölle seurauksia. Sorsa oli jo vuoden 1985 alkukesästä jyrissyt

journalistien ja infokratian tuomiota Sdp:n puoluekokouksessa. Mellerin juttua, jossa hän sai Sorsan kiinni tämän itse asettaman normin rikkomisesta, ²⁰ pidettiin viimeisenä pisarana jo ennestään ärsyyntyneen miehen maljaan. Kostonaan Sorsa sai aikaan, etteivät Yleisradion lupamaksuista päättävät käsitelleet kuukausimääriin yhtiön korotusanomusta, kun yhtiö oli uskonut saavansa lupamaksujen korotuksen rutiinijuttuna. Viivytyks vaikeutti pahoin Yleisradion taloudellista asemaa. On varmaa, että tällaisen kurituksen jälkeen Yleisradio kontrolloi visusti uutistoimittajiaan – ja varoo yhtä visusti kontrolloimasta pääministeriä.

Journalisteilla olisi periaatteessa, järjestäytyneenä ja roolistaan tietoisena ammattiryhmänä voimaa tällaisten tapausten varalta. Mutta muiden ammattiryhmien tapaan journalistit huolehtivat ensi sijassa palkkatileistään, vähemmän yhteiskunnasta.

Kilpailu. – Osan journalistien nöyryydestä voi laskea *kilpailun* piikkiin. Aina näet löytyy likaisen työn tekijöitä. Jotkut toimijat voivat säädellä itsensä ja toimiensa julkista käsittelyä pelaamalla viestimet ja journalistit toisiaan vastaan.

Mutta tämänkin journalistit voisivat kääntää edukseen. Journalistin olisi mahdollista tehdä juttu siitä, miten se tai tämä toimija pyrkii esiintymisiinsään säätelemällä ohjaamaan journalistien toimintatapoja, torjumaan toimiensa julkisen valvonnan ja asettumaan kriittisen tarkastelun yläpuolelle. Journalisti voisi vaihtaa kehystä. Uutinen ei olisikaan se, mitä toimija X esittää asiasta Y; vaan uutinen olisi se, miten toimija X itse pyrkii järjestämään viestintätilanteen. Menetelmä toimisi vaikka näin: Joulukuussa 1998 Tilastokeskus päästää ulos ahnaasti odotetun tiedon (Tilastokeskus 1998):

Ansiotulojen kokonaisuus kasvoi noin 6 prosenttia. Ansiotuloista palkkatulot lisääntyivät noin 6 prosenttia ja yrittäjätulot noin 9 prosenttia. Omaisuustulot lisääntyivät viidenneksen. Omaisuustuloja ovat esimerkiksi myyntivoitot sekä vuokra- ja osinkotulot.

Classic FM -radioaseman uutisen lukija pälpätti uutisen juuri siinä muodossa, jossa Tilastokeskus oli tiedon antanut. Uutistekstin kaksi keskeimmistä virkettä näyttäisivät kuitenkin koko lailla toisilta, jos ne esitetäisiin näin:

Ansiotuloista palkkatulot lisääntyivät noin 6 prosenttia ja yrittäjätulot noin 9 prosenttia. Omaisuustulot lisääntyivät 20 prosenttia.

(Huomaatte, ettei Timo Relanderia värvätty Tilastokeskuksen päälliköksi tyhjää tekemään.) Jos radioaseman uutisjournalistit olisivat tietoisia yhteiskuntaa luovasta funktiostaan, ne vaihtaisivat kehystä ja kiinnittäisi-

vät huomion ansiotulojen kasvun asemesta siihen tapaan, jolla Tilastokeskus *esittää* eri tuloluokkien tulojen kasvun – ja lähtisivät *kysymään* sen taustalla olevia erinomaisia syitä ja perusteita. Näin journalistit olisivat hiiven lähempänä niitä Suzanne Duvall Jacobittin (1998, 211) etsimiä “hyviä kansalaisia”, jotka haluavat ja uskaltavat tehdä selvästi kuuluvia kysymyksiä, jos näkyvissä asioissa ja paikoissa ilmenee sitä tai tätä kummallista ja ihmeteltävää – ja pitää samalla hauskaa.

Kauko Pietilä
YTT, tutkija, Tampereen yliopisto

Viitteet:

- 1 Kokonaan toimijoiden esiintyminen jutuissa ei ole journalistien syytä tai ansiota. Uutisjournalismi edellyttää, että toimijat ovat olemassa ja toimivat journalisteista riippumattakin, niin että heidän journalistisesta välityksestä riippumaton, jos kohta usein sitä silmällä pitäen tuotettu olemassa olonsa ja toimintansa on osa sitä materiaalia, josta journalistit rakentavat juttunsa.
- 2 Lainaan tässä Scheleriä Gardinerin 1996, 122 mukaan.
- 3 Oliot ovat, jos ovat, toisilleen läsnä jossakin aikatilassa. Teille, jotka tätä tekstiä luette, on tämän tekstin kautta läsnä ajassa ja tilassa etäämpänä tai lähempänä erinäisiä toimijoita: K. Pietilä tämän tekstin (osa-)kirjoittajana, juuri mainitut Scheler ja Gardiner, tuokio sitten puheena olleet PLO, Jasser Arafat, Bill Clinton ja muut.
- 4 Se on heikkoa *julkisuudessa*. Muutoin se voi olla vaikka mitä – mutta se taas ei kiinnosta nyt, kun tutkin yhteiskuntaa, jonka kolme osallista (toimijat, viestimet ja vastaanottajat) ovat yhdellä kertaa läsnä toisilleen.
- 5 Helsingin Sanomien julkisuus on sellainen, että *siinä* yhteiskunnassa toimijoilla ja vastaanottajilla ei määritelmänkään mukaan voi olla suoria, ei-välitettyjä kontakteja. Se, että on paljon liikennettä toimijoista viestimeen ja viestimestä vastaanottajiin mutta ei toisin päin, tarkoittaa, että toimijat osoittavat tekonsa usein lehdelle ja että niiden yleisöllekin osoitetut teot tavoittavat osoitteensa lehden kautta. Lehti osoittaa tekonsa harvoin toimijoille, melkein aina sekä vastaanottajille. Vastaanottajat eivät joukkona pysty tekoihin ensinkään. Vastaanottajien joukolla voisi olla kyky toimia *edustajan* kautta; mutta lehti ei ota (sosiologisessa mielessä) edustaakseen lukijoitaan.
- 6 Jos esittämäni yhteiskuntaidea on ylimalkaan puolustettavissa, journalistiset yhteiskunnat ovat *tehtyjä* yhteiskuntia. Ne ovat *journalistien tekemiä* yhteiskuntia, sillä näet siinä muodossa kuin toimijat ja vastaanottajat ovat toisilleen läsnä journalismin kautta, siinä muodossa ne ovat yhteiskunta. Kaikkeen mitä ihmiset tekevät liittyy tai voi liittyä arvon näkökulma: Sen mitä teet, voit tehdä paremmin tai huonommin. Yhteiskunta ei ole mitä tahansa. Kun se on jotakin sekä erityistä että tehtyä, sen voi periaatteessa tehdä paremmin tai huonommin. Kuten Simmel sanoo (s. 11): “[T]ietty joukko yksilöitä voi olla yhteiskunta suuremmissa tai vähäisemmässä määrässä [...]”
- 7 Mutta onko edustajan toiminta joukon toimintaa vai edustajan omaa? Missä mielessä se olisi joukon toimintaa? Millä ehdoilla se olisi? – Suomen kansan sanotaan juhliavan tasavallan itsenäisyyttä joulukuun kuudentena päivänä juomalla edustajiensa kautta viinaa presidentin juhlahuoneissa. Sanonnan sävystä ei voi erehtyä.
- 8 Helsingin Sanomien arkinumerolla voi olla 1,3 miljoonan päivittäislukijan asiakaskunta, jonka olemassaolo massana ei ole sen fiktiivisempää kuin yksilöllisten lukija-atomien. – Journalismin työnjaossa informaationpalvelujen sisällöistä vastaavat 90-prosenttisesti toimijat. Viestimien tehtäväksi on jäänyt valmiiden

sisältöjen välittäminen vastaanottajille, siis vaatimaton rooli, jonka laajentamiselle on yksi johdonmukainen suunta (ks. K. Pietilä ja Sondermann, s. 245–251): Kun toimijat operoivat välineissä ja välineillä yleisöihin päin, journalistien erityinen funktio voisi olla välineillä operointi sensitiivisessä suhteessa yleisöön ja sen valtuutuksella toimijoihin päin. Tällainen dialoginen suhde on mahdollinen sekä periaatteessa että käytännössä.

- 9 Sosiologisesti katsoen eli tehdäkseen *hyvin* sen yhteiskunnan, jonka kuitenkin tekevät, journalistien pitäisi, sen ohessa että tuottavat informaatiopalveluja, operoida tasapainottavasti *myös* tässä toisessa suunnassa. Mutta asian tarpeellisuuden sosiologinen ymmärtäminen ei riitä sen journalistiseksi tekemiseksi.
- 10 Kun journalinen väline menettelee kuten kolmessa esimerkissä, sen tarvitsee olettaa vastaanottajien koko joukosta äärimmäisen vähän: vain sen, miten kuka hyvänsä ottaa (= kaikki ottavat) hyvässä uskossa vastaan toisten sosiaalista toimintaa. Näinkin vähän, ja nimenomaan juuri näin vähän edellyttämällä journalistinen väline voi edustaa vastaanottajien koko joukkoa; samalta pohjalta on oikeutettua ja vastaansanomaton soveltaa toimijoiden perusteita heihin itseensä.
- 11 Tähän journalistin perustyökaluun nähden kolme pientä esimerkkiäni ovat jo kohtalaisen mutkikkaita ironisia konstruktioita.
- 12 Tutkimamme lehti ilmestyi 20.10.1987. Näyttää siltä, että lehdet nyttemmin painavat aikaisempaa hievenen hanakammin näkyviin niitä kysymyksiä, joihin vastaamista toimijoiden toiminta viestimien yhteiskunnissa monesti on.
- 13 Rahamarkkinoiden vapauttaminen ei vain epäonnistunut. Muutamien, tosin hyvin harvojen ihmisten kanalta, hanke onnistui huimasti yli odotusten.
- 14 Operaatiohan merkitsi kohtalaisen massiivista varallisuuden siirtoa väestön suurelta enemmistöltä suuria ja suurimpia tuloja nauttivalle lähes häviävän pienelle vähemmistölle. (Aamulehti on jossakin kirjoituksessaan arvioinut, että edellisiä on 99,5 % väestöstä, jälkimmäisiä 0,5 %. Koska arvio on Aamulehden esittämäksi uskomaton, uskon lehteä.)
- 15 Jokin alkeellinen epäonnistumisen tunto journalisteille jäi. Helsingin Sanomien Janne Virkkunen (2.1.94): "Tiedotusvälineiden suuri virhe pankkikriisissä oli, ettei osattu riittävän aikaisin nähdä, minne ollaan mennossa. Vauhtisokeus vaivasi. Mutta tiedotusvälineet ovat varmaankin oppineet läksyn, josta on joskus hienosti sanottu: pitää kuunnella siellä, missä on hiljaista. Siellä on valta." (Rituaalin ulkopuolelta katsoen Virkkusen pöyhkeily osoittaa vain journalistien huomattava kykyä, kuten Karl Kraus sanoo, "keinen Gedanken haben und ihn ausdrücken können".)
- 16 Aamulehden huojennus on teeskentelyä, koska EU-parlamentin kuulustelu on näytelmä, jolla ei ole nimitysasiassa mitään merkitystä. (Järjellinen motiivi huojennukselle olisi, että ihminen saadaan EU-parlamentin estämättä pois Suomesta tekemästä enempää vahinkoa. Mutta tämäkään ei kelpaa, sillä EKP:n johtokunnassa Hämäläinen säätelee edelleen, entistä vahvemmassa asemassa, Suomen[kin] taloutta.)
- 17 Koiviston, tasavallan presidenttinä toimineen miehen on vaikea tunnustaa *kansansuvereniteetin* periaatetta, jonka hallitusmuoto sentään kirjoittaa ensimmäiseksi varsinaiseksi säännökseen: "Suomessa valtiolta kuuluu kansalle."
- 18 Aamulehden Chydenius-seminaarin raportissa (siis 23.7.94) on kylläkin kevyttä Koivistoon kohdistuvaa ironiaa ja siis operointia suunnassa vastaanottajat → välineet → toimijat: "Koivisto vastaa [...] englanniksi. Hänen ajatuksena ovat tunnetusti vaikeaselkoisia ja englanniksi ne ovat vielä paljon vaikeaselkoisempia."
- 19 Okkonen määrittelee itse asian niin, että lukijan etu on yhtä kuin tietämisen tarpeen tyydytys; lainauksen sulkumerkkeihin sijoitettu määritelmä on Okkosen oma.
- 20 Sorsa oli kieltänyt presidenttipelin ja vaatinut Koivistolle työrauhaa, mutta ei malttanut hillitä itseään, vaan ryhtyi miltei saman tien pelaamaan presidenttipeliä.

Kirjallisuus:

- Ang, Ien (1991)
Desperately seeking the audience. Lontoo ja New York, Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1985)
Sosiologian kysymyksiä. (Käännös J.P. Roosin.) Tampere, Vastapaino.
- Gardiner, Michael (1996).
Alterity and ethics: a dialogical perspective. *Theory, Culture and Society* 13 (2), 121–143.
- Hutchby, Ian (1992).
The pursuit of controversy: routine scepticism in talk on 'talk radio'. *Sociology* 26 (4), 673–694.
- Jacobitti, Suzanne Duvall (1998)
The question of substantive stakes for citizenship. *Associations* 2 (2), 211–238.
- Koivisto, Mauno (1995)
Historian tekijät. Kaksi kautta II. Helsinki, Kirjayhtymä.
- Okkonen, Antero (1980)
Toimittajan työ I. 2., uud.p. Hämeenlinna, Karisto.
- Pietilä, Kauko ja Klaus Sondermann (1994)
Sanomalehden yhteiskunta. Tampere, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos ja Vastapaino.
- Silvo, Ismo (1991)
Foreword, s. v–vii julkaisussa Pertti Alasuutari, Karen Armstrong ja Juha Kytömäki. *Reality and fiction in Finnish tv viewing*. Helsinki, Yleisradio.
- Simmel, Georg (1908)
Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung. Leipzig, Duncker & Humblot.
- Tilastokeskus (1998).
Tulot lisääntyivät ja tuloerot kasvoivat vuonna 1997. Tilastokeskuksen lehdistötiedotteet joulukuussa 1998.
http://www.stat.fi/tk/tp_tied/tiedotteet/v98/l212els.html.